

Videyo

Shijhe di Noyé d' Måmndiy

Kimand pol shijhe 2022 [*ordre de départ*]

A totes les bounes djins d' Måmndiy, / Di tos les valons ou croupets / Del Burninveye disk' å Ronxhî / Del Rubîveye et minme d' après // On grand salut, on grand merci / A ces amoureux do walon / Vinous sortot po nos sotni / Pa leu prezince et pa leus dons // Avou ene boune anêye di rtådje / Vo nos rla don et vo vs rici / Po fïesti l' naixhance d' on pâpåd / Ki nos fourit avoyî do Cir. // Do cir i ndè serè kession / Beacôp, et minme rin k' di çoula ! / Ca dji sint ene adjitâcion / Des ondes, on mistere e tot cas. // I n a-st e l' air ene vibrâcion / Ene sacwè come di l' electrike / On drole di corant galactike / Ki m' a fwait fruziner podbon // Dj' espere bén k' i n' a nén des pietes / Ki tot a stou bén racoirdé / Ç' n' est nin l' moumint di fé des desses / Po payî l' electricité ! // Mins dj' pinse ku tot s' pasrè po on mî / Paski tolmonde s' a apontyî / Tos les tchanteus s' ont bén rnetyî, / Les muzicyins sont-st alignîs. // Po n' nin trop alouwer m' raetchote / Vos pôroz lére , la so l' grande flote / Les nos des cis k' ont fwait les bokets / Et les nos des cis ki les tchantèt. // (...) // Mins dji ratake a fruziner / Et dji sint mi tiesse ki dogtêye / Oyoz vs ci brut a vs fé tronner ? / Dji m' va sâver å pus abeye ! / (...) // Ca dji sint k' i s' passe on rahour / K' on-z è djâzrè totalantou !

Tecse : Jacky Lodomez ; dijhaedje : Patrick Alard

C' est l' Noyé

I. C' est l' Noyé, li bea Noyé, tot soctêye, mins les cours bouxhèt / C' est l' Noyé, li bea Noyé, grande fïesse di djoye et d' bonté / On sint do fond di s' cour / monter beacôp d' amour / C' est l' Noyé, li bea Noyé, / Di l' anêye, li pus bea djoû.

II. C' est l' Noyé, li bea Noyé, cist efant la ki nos est dné / Lu si flâwe et si nozé, sereut ç' li pâye ritrovêye ? / Li monde comprindrè-t i / li messaedje do Messî / C' est l' Noyé, li bea Noyé, / l' Bon Diu nos dene si fi.

III. C' est l' Noyé, li bea Noyé, e nosse veye, ci n' est ki beatés / Dvant les creches totes aloumêyes, les efants d' Måmndiy vont tchanter / Et s' pinsèt, les ouys rilujhants / a çou k' atindént tant / C' est l' Noyé, li bea Noyé, / C' est l' Noyé, li bea Noyé.

Câzaedje et muzike : Sylvain Michel

Sicole

L' ortografeye do walon

Di 1600 a 1850.

Li walon si scrît dispu les anêyes 1600 et des, mins avou ene ortografeye ki nos shonne drole asteure

Papîscrît [*manuscrit*]
Bon Dièüè qu ce gran pone
d'aimé se bacelle, / ce son
tottè costing qui fa mèt
atou' d' zèlle,

Feller
Bon Dièw ! quu c'est
grand pon.ne d'in.mer
cès bâcèles ! / Ci sont
totès costindjes qu'i fât
mète âtoû d' zèles.

Rifondou walon
Bon Diu est ! Ki c' est
grand poenne d' inmer
ces bâsheles; / Ca c' est
totès costindjes k' i fât
mete âtoû d' zeles.

Di 1850 a 1900 a) Tchalerwè

Mwaisse copeye (live)
Les faufes dè J. Lafontaine
in patoès d'Chaleroèt,
1872

Feller-Fauconnier
Les fôves dè J. Lafontaine
è patwès d' Châlèrwè

Rifondou walon
Les fâves di J. Lafontaine
e patwès d' Tchålerwè

L'Rat d'mogeonne eiét
l'Rat d'pachi

L' rat d' môjone èyèt l' rat
d' pachis

El rat d' mājhone eyet
l' rat d' paxhi

Di 1850 a 1900 b) Lidje : Li Societé d' Langues (1956) saye di scrire d' ene façon, mins gn a ossu des margayes (li prumî prezidint, Hinri Forir, cwite après èn an pask' on n' vout nén prinde si sistinme ortografike.

Mwaisse copeye (BSLLW)
Lè deu mof

Feller-Piron
Lès deûs mofes

Rifondou walon
Les deus mofes

Nin lon di s' mohon, on bon
payizan / Esteut à l' chèrow
è rtournéf si chan.

Nin lon di s' mohone, on
bon payîsan / esteût-à
l' tchèrowe èt r'toùrnéve
si tchamp.

Nén lon di s' mājhone, on
bon payizan / esteut-st a
l' tcherowe et rtournéve si
tchamp.

Sistinme Feller : kimince e 1900, et wangne [*gagne*] tote li « Walonreye linwistike » (nén todi les Gâmès et les picârd), mins i fât... 100 ans ! Tchaeke contrêye ritrouve des ptitès rîles da sinne [*propres règles*].

Feller-Léonard
Mon Diu todis, qué dèr
ovradje / Du courtiser l' pus
bèle do viyadje ; / N' nin
aler pus rade qu' on
lumeçon / Pou cwède la
bwèchèle du l' maujon.

Feller-Francard
Mon Diu toudi, ké dèr
ovradje : / Courtizer la
pus bèle du viadje ; /
N' nin 'nn' aler pus rade
k' in lumçon / Pou cwède
la bwêcèle du l' maujon ;

Rifondou walon
Mondju todi, ké deur
ovraedje / Cortizer l' pus
bele do viyaedje / Nén
ndaler pus rade k' on
lumçon / Po code li
bâshele del mājhon.

Eciclopedeye

Les « Pays redîmés »

On a lomé insi li teritwere k' a stî dné al Beldjike pa l' Almagne e 1919, come « ripayaedje de damaedjes del guere 1914-1918 ». Ça a stî decidé å Traitî d' Versaye.

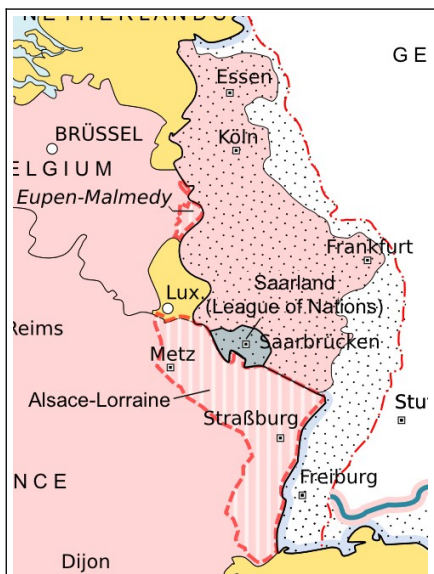

Ces pays la fihént pârteye del principâté di Ståvleu-Måmndiy do tins del Moyinådje. Il avént stî dnés al Prûsse e 1816 (traitî d' Viene), pask' adon, c' esteut des teritweres francès, et k' Napoleyon aveut pierdou li bataye di Brinne-l'-Alou (ki les Inglès ont lomé « di Waterlô », paski leu Cwårtî Djenerå [QG] esteut la).

I s' adjixheut des cantons d' Neyåw [Eupen], Sint-Vi et Måmndiy, avou li « teritwere neutre di Moresnet » (avou Calmene [La Calamine]), la k' gn aveut ene mene di zénk.

Po les ptits lingaedjes, on djåze walon dins l' canton d' Måmndiy, lussimbordjwès dins l' canton d' Sint-Vi et « ripouwaryin » dins l' canton d' Neyåw. Ci lingaedje la sereut l' ci k' åreut câzé Tchårlumagne.

Do tins del « Walonreye prûssyinne » (1816-1919), les Walons d' Måmndiy ont monté ene soce lomêye « Club Walon », ki vike co enute.

E l' guere 1940-1945, Hitler a ranecsé ces pays la. Ça fwait ki les

 <p>Teritweres pierdous pa l' Almagne e 1919</p> <p>Les troes cantons redîmés =></p>	 <p>Map showing the Eupen-Malmedy region, including Aachen, Eupen, Raeren, Malmédy, and other locations. The map is labeled with 'NIEDERLANDE', 'AACHEN', 'Kelmis', 'Lontzen', 'Raeren', 'Eupen', 'Trasse der Vennbahn (zu Belgien)', 'Monschau', 'Hohes Venn', 'BÉLGIEN', 'Bütgenbach', 'Walmes', 'Büllingen', 'Amel', 'St. Vith', 'Burg-Reuland', 'Prüm', and 'LUXEMBURG'. A scale bar indicates 5 km.</p>	<p>djonnees omes did la divént aler sôdårds dins l' årmêye almande. S' i s' catchént i plént esse ramassés come dizarteus.</p> <p>E 1944, les Inglès et les Amerikins ont bombardé Måmndiy, puski c' esteut l' Almagne. So les monumints ås moirts des vijaedjes did la, gn a les nos des djins moirts « po l' Almagne » a costé des rezistants et civils.</p>
--	--	--

Sicrijheu e walon

On djambot [gamin] ki n' va djamây a messe

(scrijheu nén cnoxhou)

Ès mere lyi aveut dit ki, si on djoû i daléve a messe, il âreut deus francs. El dimegne d' après, el djambot rvént et dit a s' mere k' il a stî a messe. Ès mere nel vout nén croere.

- Dimande a m' camaeråde Batische, dit-st i. Dj' î a stî avou lu.

- Ba ! Èt camaeråde Batische est co pus minteu k' ti.

El djambot s' tourminte et s' mere lyi dit : « Ebén, si t' as stî a messe, di mu çki t' as veu.

« Nos avans moussî dins ene grande gregne, co pus grande k' el cene do mononke Leyon. I gn aveut on tchampete a l' ouxh avou on sâbe eyet on fortchî. Nos avans rintré tot bossous, télmint k' nos avans yeu peu. Drola, gn a on ptit pot d' tchambe so ene pilasse. Por mi, tos les cis ki rintrént èn s' avént nén lavé, pask' i trimpént tertos leus mwins dvins, eyet l' frotént so leu vizaedje.

On n' etindeut nén ene moxhe. Nos nos avans stî mete dilé ene pitite tchereye. Tot d' on côp, vo ndè la onk ki fwait daler ene grosse viole padrí nozôtes. Å minme moumint, i rinterre troes mascarâdes, on grand eyet deus ptits, plins come des boudins. I bicbotént a gâtche, i bicbotént a droete, i bicbotént dins tos les cwéns. Après, vla l' grand mascaråde ki s' eva cweri on saeyea [seau] eyet ene broushe e dijhant « i nd a po tertos ! »

Por mi, il esteut binâjhe del farce k' i nos aveut fwait, pask' il a ralé etot tchantant. Adon, i s' a stî mete dilé on grand contwer, et il a cmincî a poûssî come onk ki va fé ene vesse. Å moumint k' elle aléve vudî [sortir], vla onk des ptits mascarâdes ki fwait daler ene sounete po k' on n' etinde rén. Eyet l' ôte ki rleve les pan di s' cazake po k' on l' etindaxhe Bén.

Tot d' on côp, li grand rsaetche ès cazake, tot tourminté, et i monte dins on grand tonea. Did la, i comince a nos egueuler tertos. Por mi, il aveut râjhon, pask' i nd a nén onk ki lyi a respondou. I dischind do tonea, eyet i s' va rmete dilé l' contwer. I comince a boere tant et co dpus, k' el pitit mascaråde esteut pôfoirt [peu fort = incapable] po lyi rimpli s' chope. Mins vla l' ôte pitit mascaråde ki lyi fwait ene farce. I n' aveut on live a gâtche et cwand i daléve po l' lére, el pitit mascaråde el daléve ermete a droete. Cwand i daléve po lére a droete, l' ôte pitit mascaråde el daléve ermete a gâtche.

Tot d' on côp, i lyi muche ès tchapea. I cache après dins tos les cwéns, eyet on n' l' ertrouve nén. I s' ertoûne eyet i dit : « pus d' tchapea ! ».

I dmande ene grande lunete, et i ravize dins totes les djins po vir s' i nd aveut nén onk ki aveut muchî s' tchapea.

A s' moumint la, totes les djins ont rtourné leu tcheyire po cachî après l' tchapea. Et i baxhént leu tiesse e tapént so leu stoumak e dijhant :

« c' est nén mi k' a l' tchapea ! »

Mins so ç' tins la, l' ôte pitit mascaråde, pus malén k' ès camaeråde, prind on pailon eyet passe dins totes les djins po fé ene coleke po racater on tchapea. El pailon esteut plin d' liårds. Cwand il a yeu fini, il a ralé porter les liårds. Mins å minme moumint, vla l' grand mascaråde ki rtrouve ès tchapea. Mins seulmint, les liårds, on n' les a nén rindou. »

- Tén, djambot, vla deus francs ! Dji voe bén k' t' as stî a messe !

Tchanson

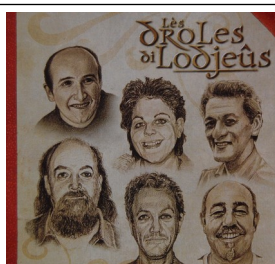
Heyance [*héritage*] **di nos ratayons** [*ancêtres*]

I. Do pârler di nos ratayons, ti tchereyes des sovnances. / Do tins wice ki ... (?) t' walon, t' aveus l' acertinance / Ki måy on n' ti pôreus rovyî / Ki djourmåy on t' voereut voltî / Mins t' ont voyî (?) mon l' Laid Wâtî po on lingaedje di France. // C' est a côps d' regues so les nukêyes [*articulations des doigts*] k' on t' tchessa foû des scoles / Cwand ti t' ritrovas sol pavêye, la ti t' loucas tot drole / I djhît k' les môdes avént candjî / Et k' twè, t' esteus divnou trop vî / Po-z acsegnî çou k' i fât ... (?) / Ki t' esteus vraimint trop hol [*flasque, meuble*].

Resploe [« réépeloir » = *refrain*] Portant, t' as les mots djusses po djâzer / do payis et des djins, / Di leus djoye, di leus poennes / d' leus hisses [*peurs*] et d' leus mehins [*petits problèmes*].

II. Ti pous suziner e l' oraye, ti t' fwais pus doûs k' del lâme [*miel*]. / Drovi nos cours al powezeye et fé cori nos lâmes [*armes*]. / Mins ti pous hagnî pé k' on tchén / Cori les rows les armelmint (?) / Fé tronner tos les margoulins / Esse co pus tiestou k' èn âgne. // T' as çou k' i fât d' tindrûlisté [*tendresse*] po nanner [*endormir*] les efants / Et tant des fâves a raconter cwand i divnèt pus grands / Ti sais si bén djâzer d' amour / Et aswadji [*soulager*] les poennes do cour. / Çoula sins fé nou long discours / Et sins ... (?) /// à resploe

III. So ... (?) d' èn årmonica, vo t' la divnou ene tchanson / ... tracas li tins di kékes râvions [*rêves, songeries*] / Et tolmonde si mete a danser / A rire, a boere, a copiner / Et minme si t' es-st on pô cpité [*malmené*], on sait k' ti hait (?) l' râtchåd [*médisance*] /// à resploe

*Cåzaedje et Muzike : Jean-Pierre Vervier ;
Tchantaedje : Jean-Pierre Darras, Gilberte
Mattina, Marcel Slangen, li coråle do
boigne Doné; Plake « Sins antchous »
[sans chichis] del binde « Les droles di
lodjeus », tchanson l° 7.*